

Норми, що регулюють міжнародно-правову відповідальність суб'єктів міжнародного права, давно вийшли за рамки існування в формі правового інституту. Формування особливої галузі – права міжнародної відповідальності демонструє, що міжнародне право знаходиться сьогодні на новому витку свого розвитку, що, в свою чергу, свідчить про зміцнення міжнародно-правової свідомості, а також про усвідомлення світовою спільнотою необхідності та важливості суворого дотримання міжнародно-правових норм.

Кожна держава зацікавлена в підтримці міжнародного правопорядку, в забезпеченні дотримання норм міжнародного права, які мають позитивний вплив на відносини між державами і, як наслідок, на населення цих держав, на права та свободи людини.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-10>

КОНЦЕПЦІЯ ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ ТА ЇЇ МІСЦЕ У МЕХАНІЗМІ КОМПЕНСАЦІЇ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ДОВКІЛЛЮ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Ковтун Олена Миколаївна

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України
м. Київ, Україна*

Збройна агресія російської федерації проти України заподіяла значної шкоди довкіллю. Облаштування фортифікаційних споруд, вибухи боєприпасів і техніки в межах природоохоронних територій призводить до руйнування природних екосистем. Особливо складною є ситуація в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, що перебувають у тимчасовій окупації. Значну небезпеку для довкілля становлять пожежі на техногенних об'єктах (нафтобазах, будівельних гіпермаркетах, газопроводах, промислових підприємствах тощо). Активне застосування артилерії та авіації під час бойових дій спричиняє масові загоряння в природних екосистемах, зокрема в лісах. Масоване застосування різних типів озброєння призводить до викидів в атмосферу токсичних речовин під час вибухів боєприпасів та горіння ракетного пального. Велику загрозу для довкілля становить масове

захоронення та спалення трупів з порушенням санітарних норм. Загалом війна російської федерації проти України завдала шкоди довіклію на понад 2 трлн грн¹.

Нагальною необхідністю сьогодні є створення правової доктрини компенсації екологічної шкоди, заподіяної збройною агресією російської федерації проти України. Наразі основним нормативно-правовим актом, що врегульовує відносини з визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, є постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326, якою був затверджений відповідний Порядок та на підставі якої було прийнято низку методик, зокрема: Методика визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану (затверджено наказом Міндовкілля від 04 квітня 2022 року № 167); Методика розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди (затверджено наказом України від 13 квітня 2022 року № 175); Методика визначення збитків, заподіяних внаслідок забруднення та/або засмічення вод, самовільного користування водними ресурсами (затверджено наказом України від 21 липня 2022 року № 252); Методика визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами (затверджено наказом Міндовкілля від 15 вересня 2022 року № 366); Методика визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії російської федерації (затверджено наказом Міндовкілля від 18 травня 2022 року № 295); Методика визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії російської федерації (затверджено Наказом Міндовкілля від 5 жовтня 2022 року № 414); Методика визначення збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної морської (економічної) зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях (затверджено Наказом Міндовкілля від 19 серпня 2022 року № 309); Методика визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії російської федерації (затверджено Наказом Міндовкілля від 13 жовтня 2022 року № 424).

¹ Шкоду довіклію від війни рф проти України оцінюють у понад 2 трлн грн. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/2018839-shkodu-dovkillyu-vid-viyni-rf-proti-ukrayini-otsinyuyut-u-ponad-2-trln-grn> (дата звернення: 05.04.2023).

Але у зазначених вище Методиках практично не враховується фактор недоотримання екосистемних послуг, оскільки наразі в Україні відсутнє законодавче забезпечення концепції екосистемних послуг (зокрема, Закон «Про екосистемні послуги» та відповідні методики оцінювання конкретних видів екосистемних послуг). Принагідно зауважимо, що згідно Плану відновлення України (4–5 липня 2022 року, м. Лугано, Швейцарія) на Міндовкілля покладається обов'язок до 31 грудня 2023 року розробити проєкт Закону України «Про екосистемні послуги», а також протягом шести місяців з дати його прийняття розробити проєкти підзаконних актів, які визначатимуть перелік екосистемних послуг, методики їх інвентаризації та оцінювання, інші механізми реалізації положень Закону.

Отже, наразі першочерговим завданням для України, є оцінка недоотриманих Українським народом екосистемних послуг з метою приєднання цієї суми до загального обсягу репарацій, що буде сплачено росією Україні. Чинні методики обчислення екологічної шкоди, про які йшлося вище, повною мірою не враховують шкоди, заподіяної внаслідок недоотримання екосистемних послуг через відсутність відповідних методик.

Екосистемні послуги – це всі корисні ресурси та вигоди, які людина може отримати від природи. Від екосистемних послуг залежить задоволення фундаментальних потреб людини в середовищі існування й продуктах харчування, а отже від них прямо залежить рівень нашого життя². Як відомо, ліси здатні виділяти кисень та поглинати вуглекислий газ, болота – очищати і примножувати воду, морські та інші природні території – позитивно впливати на клімат, врожайність і здоров'я людини. Це і є екосистемні послуги.

Втрата екосистемних послуг має доволі руйнівні наслідки. Наприклад, знищення та пошкодження лісосмуг призведе у майбутньому до масштабної вітрової ерозії і опустелювання цілих регіонів, неможливість відпочинку на азово-чорноморському узбережжі негативно вплине на стан здоров'я населення України.

У науці існує доволі багато класифікацій послуг екосистем. Нам імпонує класифікація, представлена у звіті “Millennium Ecosystem Assessment” (MEA), що підготовлений під егідою ООН міжнародним

² Василюк О., Ільмінська Л. Екосистемні послуги. Огляд. URL: https://uncg.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/EcoPoslугy_web_new.pdf (дата звернення: 05.04.2023).

науковим колективом, де екосистемні послуги поділяються на чотири групи: 1) забезпечуючі (*provisioning services*) – послуги від продукції, яку надають екосистеми: продовольство, вода, деревина, волокно, паливо, генетичні ресурси, питна вода; 2) регулюючі (*regulating services*) – послуги регулюючих екосистемних процесів: формування клімату, захист від повеней та інших стихійних лих, контроль захворювань, поглинання відходів людської життєдіяльності, очищення води і повітря, боротьба зі шкідниками; 3) культурні (*cultural services*) – вклад екосистем у збагачення культурних, духовних та естетичних аспектів людського добробуту: емоції від спілкування з природою, відчуття місцевості, середовище для формування способу життя, звичаїв і традицій; 4) підтримуючі (*supporting services*) – послуги, які забезпечують основні екосистемні процеси: формування ґрунту, первинна продуктивність, базові біогеохімічні процеси (кругообіг поживних речовин, фотосинтез), середовище перебування³.

Усі екосистемні послуги безкоштовні, оскільки люди не оплачують їх використання або споживання. Частина таких послуг можна монетизувати, тобто оцінити у грошовому еквіваленті⁴. Така монетизація потрібна, щоб включити до суми репарацій, які сплачуватиме росія Україні, і вартість недоотриманих екосистемних послуг.

При створенні компенсаційного механізму маємо враховувати міжнародну практику компенсації екологічної шкоди, заподіяної внаслідок воєнних дій, зокрема практику Міжнародного суду ООН. Так, концепцію екосистемних послуг було використано у справі «Певна діяльність, проведена Нікарагуа у прикордонній зоні (Коста-Ріка проти Нікарагуа)». Коста-Ріка для визначення розміру екологічної шкоди використала «підхід екосистемних послуг», згідно з яким цінність довкілля оцінюється через послуги та товари, які воно може надати і які можуть бути чи не можуть бути продані на ринку. Враховувати потрібно як пряму, так і непряму споживчу вартість екосистемних послуг і товарів з метою точного врахування цінності довкілля. Саме

³ Оцінка послуг екосистем, забезпечуваних лісами України, та пропозиції щодо механізмів плати за послуги екосистем. URL: https://d2ouvy59p0dg6k.cloudfront.net/downloads/evaluation_of_forest_ecosystem_services_and_proposals_on_pes_mechanisms.pdf (дата звернення: 05.04.2023)

⁴ Василюк О., Ільмінська Л. Екосистемні послуги. Огляд. URL: https://uncg.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/EcoPoslугy_web_new.pdf (дата звернення: 05.04.2023)

такий підхід дозволяє врахувати повну і потенційно довготривалу шкоду, заподіяну довкіллю⁵.

Отже, в основу майбутнього компенсаційного механізму має бути покладено «підхід екосистемних послуг», що дозволить значно збільшити суму репарацій, що сплачуватиме російська федерація Україні. Для забезпечення правового регулювання концепції екосистемних послуг необхідно розробити та прийняти Закон України «Про екосистемні послуги» та зазначені вище нормативно-правові акти, спрямовані на його реалізацію (насамперед, методики інвентаризації та оцінювання екосистемних послуг).

⁵ Міжнародний суд. Вебсторінка справи «Певна діяльність, проведена Нікарагуа у прикордонній зоні (Коста-Ріка проти Нікарагуа)». URL: [Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area \(Costa Rica v. Nicaragua\) \(icj-cij.org\)](https://www.icj-cij.org/cases/12601) (дата звернення: 05.04.2023).